

BIOLOGIYA FANIDAN MEDIA RESURSLAR VOSITASIDA O'QUVCHILARNING MUSTAQIL TA'LIM FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH

Saparov Kalandar Abdullayevich

*Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika
universiteti "Zoologiya va anatomiya" kafedrası
professori., biologiya fanlari doktori*

Jumaniyazova Sanobar Qadambaevna

*Toshkent Farmasevtika Instituti
qoshidagi akademik litsey "Biologiya" kafedrası o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqola biologiya fanidan media resurslar vositasida o'quvchilarning mustaqil ta'lim faoliyatini tashkil etish va rivojlantirish masalalariga bag'ishlangan bo'lib, media resurs tushunchasining mazmun-mohiyati, ta'lim jarayonlarida media resurslardan foydalanish imkoniyatlari hamda bu bo'yicha xorijiy tajribalar tahlil qilingan. Shuningdek, biologiya fanidan o'quvchilarning mustaqil ta'lim sharoitida mediasavodxonlik darajalarini rivojlantirish masalalariga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: media resurslar, mediasavodxonlik, biologiya ta'limi, mustaqil ta'limni tashkil etish, o'quv-bilish faoliyati, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, elektron axborot ta'lim resurslari, zamonaviy tendensiyalar, didaktik mediatexnologiyalar.

DEVELOPMENT OF STUDENTS' INDEPENDENT EDUCATIONAL ACTIVITY IN BIOLOGY THROUGH MEDIA RESOURCES

Abstract. This article is devoted to the issues of organizing and developing independent educational activities of students in biology using media resources, analyzing the essence of the concept of media resources, the possibilities of using media resources in educational processes, and foreign experiences in this regard. Attention is also paid to the issues of developing the levels of media literacy of students in independent education in biology.

Keywords: media resources, media literacy, biology education, organization of independent education, educational and cognitive activities, information and communication technologies, electronic information and educational resources, modern trends, didactic media technologies.

РАЗВИТИЕ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ ПО БИОЛОГИИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МЕДИАРЕСУРСОВ

Аннотация. Статья посвящена вопросам организации и развития самостоятельной учебной деятельности студентов по биологии с использованием медиаресурсов. Анализируется сущность понятия медиаресурсов, возможности

использования медиаресурсов в образовательных процессах, зарубежный опыт в этом направлении. Также уделяется внимание развитию уровня медиаграмотности у студентов-биологов в условиях самостоятельного обучения.

Ключевые слова: медиаресурсы, медиаграмотность, биологическое образование, организация самостоятельного обучения, учебно-познавательная деятельность, информационно-коммуникационные технологии, электронные информационно-образовательные ресурсы, современные тенденции, дидактические медиатехнологии.

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim muassasalari o'quv rejasi va o'quv dasturlarida mustaqil ta'lim soatlari ulushini oshirish, ta'lim oluvchilarda mustaqil ta'lim olish faoliyatini tizimli tahlil qilish, ta'lim jarayonlariga kasbiy-ijodiy, tayanch kompetensiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan metodika va texnologiyalarni joriy etish, ta'lim oluvchilar o'quv-bilish faoliyatining asosiy qismini amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga moslashtirish hamda mazkur vazifalar ijrosini taxminlashda xorijiy tajribalardan keng foydalanish dolzarb hisoblanadi. Xususan, respublikamizda faoliyat olib borayotgan akademik litseylar faoliyatini modernizatsiyalash, o'quvchilarni yuqori bilim salohiyatli qilib tarbiyalash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 3 dekabrdagi "Iqtidorli yoshlarni saralab olish tizimi va akademik litseylar faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4910-son Qarori qabul qilindi [1]. Mazkur Qarorda akademik litseylarda ta'lim-tarbiya ishlarini tashkil etish yuzasidan bir qator muhim vazifalar belgilab berilgan. Jumladan,

- o'quvchi yoshlarda keng dunyoqarash, intellektual salohiyat, ijodiy va tahliliy fikrlashni rivojlantirish, ilm-fanga bo'lgan qiziqishni oshirish, ularning fan olimpiadalaridagi ishtirokini kengaytirish;

- o'quvchilarni amalga oshirilayotgan islohotlarning faol ishtirokchisiga aylantirish, vatanparvarlik, izlanuvchanlik va yaratuvchanlik ruhida tarbiyalash;

- akademik litseylarda ta'lim sifatini yaxshilash, zamonaviy axborot-kommunikatsiya va ta'lim texnologiyalarining mustahkam integratsiyasini ta'minlash, o'quvchilarning axborot texnologiyalari bo'yicha savodxonligini oshirish,

ularni “ustoz-shogird” tizimi asosida tegishli sohada yuqori natijalarga erishgan malakali mutaxassislarga biriktirish.

Mazkur vazifalar ijrosini ta'minlashda akademik litseylarda o'qitiladigan barcha fanlar, jumladan, biologiya fanidan o'quvchilarning mustaqil ta'lim faoliyatini rivojlantirishda mediata'lim resurslaridan foydalanish kutilgan samarali natijani beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Hozirgi globallashuv davrida mediata'lim (Media Education) dunyoning ilog'or ilmiy markazlari va ta'lim muassasalaridan xalqaro ta'lim, fan va madaniyat tashkilotlari YuNESKO (UNESCO), Aloqalar va ma'lumotlar almashinuvi markazi (Centre de liaison de l'enseignement et des medias d'information – Fransiya), Institute fur Film Und Bild im Wissenschaft - Germaniya, The University Southampton-Buyuk Britaniya, shuningdek, maxsus mediamarkazlar – Center for Media Education) da o'zaro tajribalar almashish orqali amalga oshirilmoqda. Jahonning yetakchi ta'lim muassasalarida, xususan, AQSh, Avstraliya, Germaniya, Fransiya, Buyuk Britaniya kabi mamlakatlarda o'quvchilarda tabiiy fanlarni mediatexnologiyalar asosida o'qitishning sifat darajasini oshirish va takomillashtirish, mediatexnologiyalar yordamida o'qitishning an'anaviy va zamonaviy usullaridan kompleks foydalanish, shuningdek, ta'lim oluvchilarning mustaqil ta'limini tashkil etishda mediata'lim resurslaridan foydalanishga katta ahamiyat qaratilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida “O'qitish metodikasini takomillashtirish, ta'lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish, xalq ta'limi sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalarni joriy etish” [2] asosiy vazifalar qatoriga kiritilgan. Bu borada o'quvchilarning biologiya faniga oid fazoviy tasavvurini mediatexnologiyalar asosida rivojlantirish imkoniyatlarini kengaytirish, tabiiy fanlarga oid o'quv materiallarini animatsion-vizual tarzda havola etish asosida o'quvchilarning mustaqil ta'lim faoliyatini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim oluvchilarning axborot texnologiyalari vositasida mustaqil ta'limini tashkil etishning didaktik tizimi va o'qitish metodlarini o'zlashtirish usuli sifatida

egallash bir qator olimlar D.S.Vasilina [3]., O.I.Suxova [4] kabi olimlarning tadqiqotlarida o'rganilgan. Yu.A.Dubrovskaya [5] va xorijiy olimlardan R.S.Tuninga., I.B.Seinen [6]lar mustaqil ta'lim faoliyatini axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida o'qitishning an'anaviy shakllari uchun ham dolzarb vositalar qatoriga kiritishadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari orqali pedagogik qo'llab-quvvatlash o'quvchilarning mustaqil ta'lim faoliyatini tashkil etishning samarali vositasi ekanligi tufayli, zamonaviy axborot sharoitlarida mustaqil ta'lim kompyuter asosida bo'lishi mumkinligi ma'lum bo'ladi.

Ye.A.Shuklina [7] va I.N.Shaxovalarning [8] fikriga ko'ra, mavjud pedagogik tadqiqotlarda ta'lim oluvchilarning mustaqil ta'lim faoliyatini axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositasida tashkil etishga yetarlicha e'tibor qaratilmagan. "Kommunikatsiya" – ong va tilning, shaxsning, ma'naviy ehtiyojning shakllanishi uchun asos bo'ladi, jamoalarning yashashi, mavjud bo'lishi uchun shart, tarixiy tajribani to'playdigan ijtimoiy-tarixiy xotirani saqlash manbaidir.

I.N.Shaxova [8] uni ichki kommunikatsiya sifatida o'rganishni va bunda kommunikator va qabul qiluvchi bir sub'ekt ro'ida, internetdan foydalanganda, avtokommunikatsiya jarayonida sodir bo'lishini taklif qiladilar.

O.I.Suxova mustaqil ta'lim shakllariga quyidagilarni kiritadi: adabiyotlarni o'rganish, ma'ruzalar, konsertlarni tinglash, video tomosha qilish, ko'rgazmalarda qatnashish, axborot texnologiyalari (tajribalar, eksperimentlar, modellash) asosida turli xil amaliy tadbirlar. Bu borada internet – kutubxona katta imkoniyatlar yaratadi [4].

Mamlakatimiz ta'lim tizimini axborotlashtirish maqsad va vazifalariga muvofiq holda akademik litseylarda biologiya fanini o'qitishda o'quvchilarning mustaqil ta'lim faoliyatini mediatexnologiyalar vositasida tashkil etish quyidagi imkoniyatlarga keng yo'l ochadi:

- mediavositalar orqali o'quvchilarning biologiya fanidan o'quv materiallarini mustaqil o'zlashtirish, mustahkamlash, takrorlash, topshiriqlarni erkin bajara olish imkoniyati mavjud;

- o'quvchilarning mustaqil ta'lim faoliyatida elektron axborot ta'lim resurslaridan samarali foydalanishi ularning axborot savodxonligining

rivojlanishiga erishiladi;

- biologiya fanidan yaratilgan elektron darsliklar, videodarslar va virtual laboratoriya mashg'ulotlari yordamida fanga doir har qanday murakkab hodisa yoki jarayonni kuzatish, bajarish imkoni bo'lmagan tajribalarni ko'rsatish hamda o'quvchilarga tushuntirish mumkin bo'ladi;

- biologiya fanidan qiziqarli interaktiv dars va laboratoriya topshiriqlarini uy sharoitida ham mustaqil o'tkazish imkoniyati yaratiladi;

- virtual laboratoriya ishlarini ta'lim jarayonlarini yanada qiziqarliroq va yangiliklarga boy tarzda tashkil etishda qo'shimcha material sifatida namoyish etish mumkin bo'ladi;

Mediatexnologiyalar xususida gap borar ekan, avvalo mediata'lim tarixiga nazar tashlash maqsadga muvofiq. Mediata'limning rivojlanish tarixi bir necha o'n yilliklarga borib taqalsa-da, turli xil tadqiqotchilar o'z ilmiy yo'nalishlari nuqtai nazaridan yondashib turlicha ta'riflar berib o'tganlar. Ushbu ta'riflar ba'zi hollarda bir-biriga yaqin, ba'zida esa bir-birini inkor etadi. "Media" atamasi lotinchada "medium", ya'ni vosita, usul degan ma'nolarni anglatib, turli ko'rinishdagi kommunikatsiya va axborot vositasini bildiradi. A.A.Jurinning fikriga ko'ra "media" – lotincha "media" so'zidan olingan bo'lib, "vosita", "vositachi", yanada aniqrog'i, "ommaviy axborot vositalari" degan ma'nolarni anglatadi. [87; 405-406-b.]. Shuningdek u mediata'lim tushunchasini quyidagicha izohlaydi:

Mediata'lim – bu:

- a) pedagogik fan bo'lib, u – ommaviy axborot vositalari (OAV)ning bolalar va o'smirlarga ta'sirini o'rganadi va o'quvchilarni OAV dunyosi bilan tanishtirishga tayyorlashning nazariy masalalarini ishlab chiqish;

- b) o'qituvchi va o'quvchilarning amaliy hamkorlikdagi faoliyati bo'lib, bolalar va o'smirlarni OAVdan foydalanishga, OAVning madaniyatdagi roli va dunyoni qabul qilishga tayyorlash;

- v) ta'lim sohasi – uning mazmuni – OAVning madaniyatdagi roli, dunyoni qabul qilishi haqida bilimlar va OAV axborotlari bilan samarali ishlash [9].

Ya.Mamatova va S.Sulaymanovalarning fikricha hozirgi zamon jamiyati taraqqiyotiga medialarning ta'siri yil sayin oshib borib, ular vositasida insonlar atrof-

voqelikni ijtimoiy va ruhiy jihatdan anglamoqda va baholamoqda. Zamonaviy medialarning asosiy jihatlari sirasiga tadqiqotchilar kreativlik (yaratuvchanlik, ijodkorlik) va innovatsiyalarni kiritmoqdalar [10].

Ta'lim jarayonlarida mediatexnologiyalardan foydalanish masalalari Rossiyada hozirgi vaqtda quyidagi yo'nalishlarda takomillashmoqda:

1) ta'lim muassasalarini zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari bilan jihozlash hamda ulardan ta'lim jarayonlari sifat-samaradorligini oshiruvchi zamonaviy metodik vosita sifatida foydalanish;

2) zamonaviy axborot kommunikatsiya vositalaridan ta'lim jarayonlarini axborotlashtirish, hamda ularni o'quv-metodik, ilmiy axborotlar bilan ta'minlashda foydalanish;

3) mustaqil ta'lim va sifatli ta'lim jarayonlarini joriy etishning yangi shakllarini rivojlantirish, aholining jahon mamlakatlari ta'lim resurslariga kirish imkoniyatini ta'minlash;

4) o'quvchilar bilmini faqat informatika bo'yicha rivojlantirish emas, ularda global axborot sharoitiga tayyorlash uchun zaruriy yuqum, malaka va ko'nikmalarni shakllantirish.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Hozirgi globallashtirish sharoitida ta'lim tizimidagi barcha fanlar qatori biologiya fanini o'qitish metodikasini takomillashtirishga oid mediatexnologiyalarni yaratish va foydalanishga kamroq e'tibor berilayotganligi sir emas. A.V.Fedorov mediata'limni quyidagi yo'nalishlarini ajratib ko'rsatadi [11]:

1. Mediata'lim matbuot, radio, televedenie, kino, video va internet olamiga bo'lg'usi professionallar – jurnalist, muxarrir, rejissyor, prodyusser, aktyor, operatorlar va boshqalarni tayyorlaydi.

2. Mediata'lim ta'lim muassasalaridagi mediamadaniyat kurslarini olib boruvchi bo'lg'usi pedagoglarni tayyorlaydi.

3. Mediata'lim maktablar, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi, oliy ta'lim muassasalarida yoki mustaqil tartibdagi ta'lim oluvchi o'quvchi-o'quvchilar umumiy ta'limining bir qismi.

4. Qo'shimcha ta'lim muassasalari va o'quvchi-o'quvchilarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etuvchi markazlar (yoshlar saroylari, madaniyat uylari, maktabdan tashqari markaz ishlari, estetik va badiiy tarbiya)gi mediata'lim.

5. Matbuot, televedenie, video, DVD, Internet yordamida yoshi kattalar, o'quvchilar-o'quvchilar uchun olib boriluvchi masofaviy ta'lim.

Akademik litseylarda biologiya fanidan o'quvchilarning mustaqil ta'lim faoliyatini rivojlantirishda mediatexnologiyalarning bugungi kun talabiga va vazifalariga ko'ra bir nechta xususiyatlarini ajratishimiz mumkin:

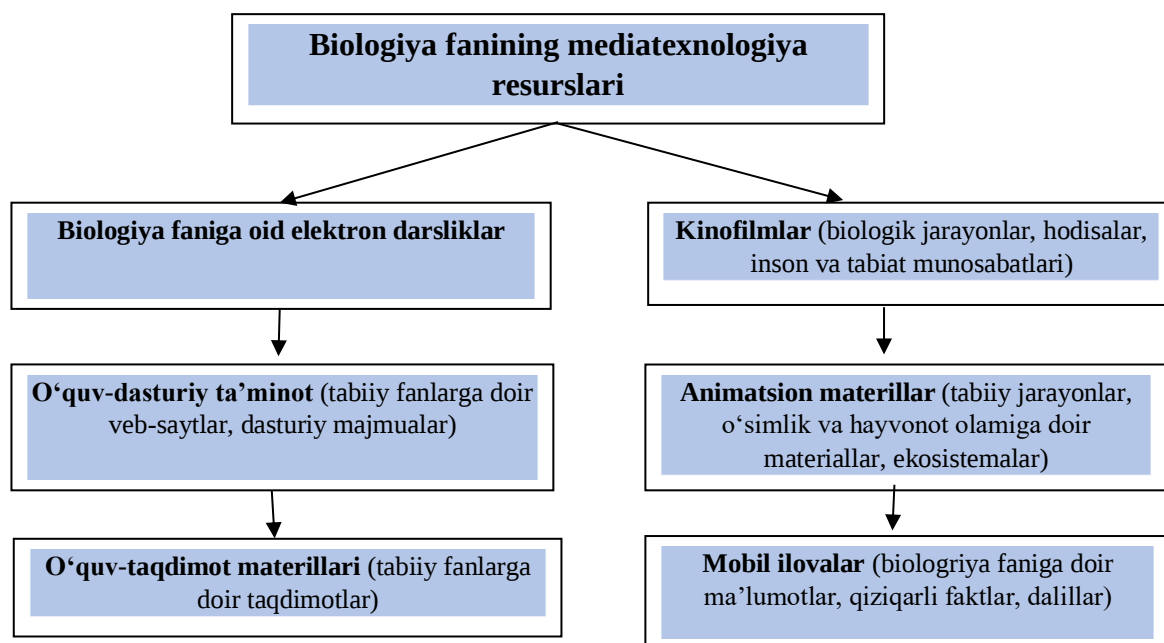
1. Media - axborotlar orqali biologiya faniga oid materiallarni boyitish va samarali ishlash ko'nikmasini shakllantirish mexanizmi sifatida;

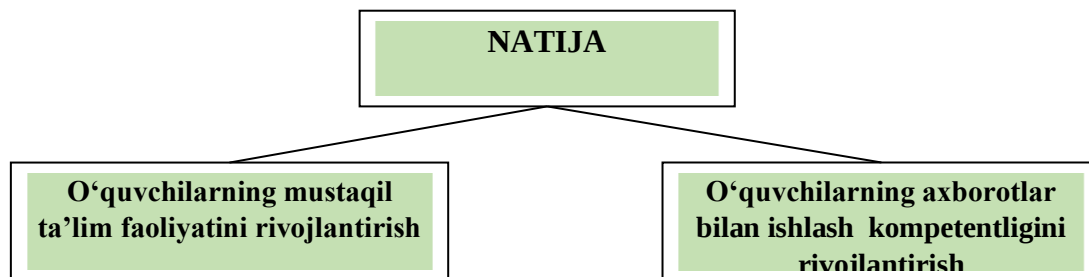
3. O'qituvchining samarali metodik faoliyati asosida o'quvchilarda mediaaxborotlar orqali biologiya fanini mukammalroq o'rganish, tushunishdagi o'rni va ahamiyatini oshiruvchi omil sifatida;

4. Mediatexnologiyalar – biologiya faniga doir voqea-hodisalarning mohiyatini makon va zamonda tez anglatuvchi, oson tushuntiruvchi manba sifatida;

6. O'quvchilarda keng qamrovli informatsiyalarni qisqa muddatda qayta ishlash, sintez qilish imkonini yaratuvchi omil sifatida va boshqalar.

Quyida biz biologiya fanidan o'quvchilarning mustaqil ta'lim faoliyatini samarali tashkil etishda mediatexnologiyalardan foydalanishga oid resurslarni keltiramiz (1-rasm).

1-rasm. Biologiya fanining mediatexnologiya metodik resurslari

J.Gonne mediatexnologiyalarni taxlil qilar ekan, butunlay yangicha fikrlarni olg'a suradi. Uning fikricha, o'quv jarayoniga axborot vositalarini samarali joriy etishda o'quv etish tamoyillari haqidagi ta'lim mazmunini anikdash mahorati hamda turli hodisalardagi o'xshashliklarni aniqlash, tashxislash kabi bilimlar nazarda tutiladi [12].

Demak, o'quvchilarning mustaqil ta'lim sharoitida mediasavodxonlik darajalarini oshirishda ta'lim tushunchalarining yangi qirralarini, ya'ni o'qish va o'qitish jarayonida voqeliklarning yangi ko'rinishlari va qo'shimcha materialni yuzaga keltiradi. Ta'lim jarayoni asosan mustaqil ta'lim bilan bogliq. Sababi, o'quvchilar aynan mustaqil ta'lim jaryonida mediatexnologiyalardan foydalanish uchun ko'proq imkoniyatlarga ega bo'ladilar. Ta'lim jarayonida didaktik mediatexnologiyalardan foydalanish bo'yicha eksperimentni tashkil etishda hisobga olingan bu holat zamonaviy mediatexnologik ta'limning eng muhim yo'nalishi - tabiiy va texnik madaniyatlarning zamonaviy tendensiyasi doirasida amalga oshirilayotganligidan dalolat beradi [13].

XULOSA

Yuqoridagi fikr-mulohazalardan kelib chiqib, biologiya fanini o'qitishda mediatexnologiyalardan foydalanish orqali erishiladigan ijobiy imkoniyatlar quyidagilarni tashkil etadi:

1. Biologiya fani bo'yicha yaratilgan elektron axborot resurslari (yelektron darsliklar, videodarslar, elektron nazorat testlari, mobil ilovalar, multimedia texnologiyalari va boshqalar) ushbu fan bo'yicha nazariy va amaliy mashg'ulotlarni tashkil etishda kompyuterlashgan texnologiyalarni qo'llanilishini ta'minlashga sharoit yaratadi.

2. Biologiya fani bo'yicha ishlab chiqilgan mediavositalar o'quvchilarda zamonaviy, yangi axborot texnologiyalaridan foydalanishni o'rgatadi, mustaqil holda o'z bilim, ko'nikma va malakalarini oshirishga bo'lgan ehtiyojini kuchaytiradi.

3. Biologiya fanini o'qitishning ijodiy muhiti yaratiladi.

4. Mediatexnologiyalar asosida o'quvchi mustaqil ta'lim faoliyatida sifatli o'quv materiallari bilan ta'minlanadi;

5. O'quvchilar biologiya fani bo'yicha yangiliklar, ilg'or tajribalar, ilm-fan, texnika va texnologiyalarning eng so'ngi yutuqlaridan xabardor bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 3 dekabrda "Iqtidorli yoshlarni saralab olish tizimi va akademik litseylar faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4910-son Qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 aprelda "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-sonli Farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. 06/19/5712/3034-son, 29.04.2019 y.
3. Василина Д.С. Развитие творческих способностей учащихся классов музыкально-эстетического профиля на уроках мировой художественной культуры (Текст): автореф. дис. ...канд. наук: 13.00.01 / Василина Даря Сергеевна. – Уфа. 2009. – 22 с.
4. Сухова О.И. Педагогическое самообразования в системе повышения квалификации учителей гимназий (Текст): дис. ...канд. пед. наук: 13.00.08 / Сухова Ольга Ивановна: Толятти, 2006. – 167 с.
5. Дубровская Ю.А. Педагогическое сопровождение самообразования студентов в условиях дистанционного обучения. Дис.канд.пед.наук: 13.00.01 / Юлия Аркадьевна. – СПб., 2005. – 159 с.
6. Tuninga, R.S.J. The supply and Demand of Distans Education in Russia (Text) IRSJ. Tuninga, IBJ, Sienen. II The World Bank. – Bureau: Cross, 1995. – Pp. 140.
7. Шуклина Е.А. Технологии самообразования: социологический аспект (Текст) / Е.А.Шуклина // Общественные науки и современность. – 1999. -№5. – С. 140-151.
8. Шахова И.Н. Самообразование как коммуникативное взаимодействие: социологический анализ (Тест): дисс. ...канд. сотсиал. наук: 22.00.06 / Шахова Ирина Николаевна. Екатеринбург, 2006. – 166 с.
9. Журин А.А. Интегрированное медиаобразование в средней школе. – Москва: Бином, 2013. – С. 405.
10. Mamatova Ya., Sulaymanova S. O'zbekiston mediata'lim taraqqiyoti yo'lida. O'quv qo'llanma. -T.: Extremum-press, 2015. 60-64-6.
11. Федоров А.В. Медиаобразование и медиаграмотность. – Таганрог: Изд-во Кучма, 2004. – 340 с.
12. Gonnet, J. (1997).Educationetmedias.Paris: Pressuniversitairede France.

13. Jumaniyazova S.Q. Organization Of Biology Education On The Basis Of Personalized Educational Technologies. American Journal of Advanced Scientific Research (AJASR). Vol. 2 Issue 9, January – 2025, Pages: 281-285.